

ÖĞRETİMSEL AÇIDAN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE TEMEL TONLAMA TÜRLERİ VE İŞLEVLERİ

THE TYPES OF BASIC INTONATION AND THEIR FUNCTIONS IN TURK OF TURKEY FROM THE DIDACTIC POINT OF VIEW

İlhami SİĞİRCİ
Kırıkkale Üniversitesi

Abstract

The aim of this study is to examine how basic intonation forms in Turkey Turkish affect the formation of meaning in discourse from educational and linguistic point of views. This study also contributes to the teaching of basic intonation in the Turkish language teaching and examines the types of basic intonation from the functional aspects. In this regard, after examining the potential functions of intonation in the discourse, six different intonation clauses (plain, questions, orders, exclamation, and inclusion, ranking sentences) were identified in order to reveal the general lines of the Turkish intonation system. In these clauses, it has been investigated the formation of the fluctuations of the intonation curve, the grammatical and enunciative functions in discourse, in other words, whether the intonation curve add non-literal meaning to the utterance or not, and without changing the word order in the course of enunciation what semantic changes can happen, generally how functions the intonation system.

Keywords: *types of intonation, functions of the intonation, intonation in turkish, turkish prosody, intonation in the speech.*

Özet

Bu çalışmada amaç Türkiye Türkçesinde temel tonlama biçimlerini saptayarak söylemde anlam oluşumunu nasıl etkilediğini öğretimsel ve dilbilimsel açıdan incelemektir. Bu araştırmayla Türkçenin öğretiminde tonlama dizgesinin öğretime katkı sağlamak ve temel tonlama tiplerini işlevsel açıdan incelemektir. Bu bağlamda, tonlamanın söylemde üstlenebileceği işlevler incelendikten sonra, Türkçenin tonlama dizgesinin genel çizgileriyle ortaya konulabilmesi için altı değişik tonlama tümcesi (düz, soru, emir, ünlem, içerme, sıralama tümceleri) saptandı. Bu tümce-lerde tonlama eğrisinin iniş çıkışlarının nasıl olduğu, söylemde dilbil-gisel ve sözcüksel görevlerinin neler olabileceği, bir başka deyişle sözcen-in anlamına yan anlamlar katıp katmadığı, sözceme eylemi sırasında sözcüklerin yerini değiştirmeksizin, ne gibi anlamsal değişikliklere yol açabileceği, genel olarak tonlama dizgesinin nasıl işlediği araştırıldı.

Anahtar sözcükler: tonlama tipleri, tonlamanın işlevleri, Türkçe-nin tonlaması, bürünbilim, söylemde tonlama

1. GİRİŞ

Tonlama (intonation), vurgulamayı ve tonlamabirimleri inceleyen bürünbilimin alanlarından biridir. Çift eklemliliğin dışında, ama bildirinin tam içinde yer alır, “bildiriye eşlik eder; anlama duygusal, yananlamsal ve çöşkusal öğeler katar” (Vardar, 1998:203). Dolayısıyla, bir dilin tonlama dizgesinin araştırılması sesbirimlerinin incelenmesi kadar önemlidir. Bununla birlikte, sesbilgisi ve sesbilim alanlarındaki incelemelerde ünlüler ve ünsüzler tonlamadan daha fazla yer alırlar. Bu da tonlama biçimlerinin ya hiç gösterilmemesinden ya da uygun olmayan biçimde gösterilmesinden kaynaklanabilir.

Kuramsal açıdan bakıldığında, tonlama anlatımın tözünü oluşturur. Biçimi de *eğriler* ve *düzeyler* olarak ortaya çıkar; bunlarda tonlama birimleri meydana getirirler. Tonlama iki bakımdan incelenebilir: Tonlama eğrilerin biçimine ve bunların yer aldığı düzeylere göre. Bu eğrilerini göstermek için birçok teknik salık verilir: Sözcenin sonunda çıkan ya da inen bir ok işaretiyle, müzikteki notalarla ya da her sözcenin tonlama eğrisini üzerinde göstermek yoluyla.

Bu araştırmada, birçok değişikden hareketle sesbirimler listesi yapmayı hedefleyen, sesbilimde kullanılan bir yöntemi bürünbilime uygulamak olmayacak. Kaldı ki bugüne kadar Türkçenin tonlama dizgesini somut ayırık tonlama birimler biçiminde sınıflandıran bir araştırmadan söz etmek de son derece zor. Buna karşın, örneğin G. Faure (1970b) ve P. Delattre (1969) Fransızcanın tonlama dizgesinin sesbirimsel terimler gibi betimlenebileceğini göstermeye

çalışırlar. C. Hagège (1978) ise, tonlama birimlerin sesbirimler gibi, konuşma zincirinin belli bir yerinde birbirlerinin yerini alamayacağını anımsatarak, bu savı reddeder. Bu araştırmacıya göre, tonlamabirimler genellikle bütün söylem halkası üzerinde oluşur ve ayırıcı özellikleri yoktur, ama biçimbirimler gibi anlamlıdır. Bundan dolayı Prag ve Üretici Dönüşümsel grubun çalışmalarında arka planda kaldığı saptanır.

Diğer dillerle (Fransızca, İngilizce, İspanyolca vb.) karşılaştırıldığında, Türkçenin tonlama dizgesini konu edinen araştırmaların oldukça sınırlı kaldıkları görülür. Bu dilin tonlama biçimleriyle ilgili incelemelere genellikle sözdizim, biçimbilim, sesbilim, sesbilgisi ve dilbilgisi alanındaki araştırmalar kapsamında değinilir. Bu alanda çalışan dilbilimcilerin başlıcaları arasında T. Banguoğlu (1990), İ. Ergenç (1989,1990), Y. Göknel (1974), N. Koç (1990), R. Nash (1973), N. Selen (1973) Ö. Demircan (1980-81) ve N. Nacar Logie (1996) sayılabilir. Bu son dört araştırmacı Türkçenin tonlama dizgesini tek başına alıp inceleyenlerin başında gelir. R. Nash “Turkish intonation an instrumental study” adlı doktora tezinde, tonlama nedir ve Türkçede nasıl işler ? gibi sorulardan hareketle Türkçenin tonlama biçimlerini inceler. Nash’ın bütüncesi ölçünlü Türkçe konuşan altı kişi tarafından okunan beş ayrı metinden oluşur. Bu metinler, tanınmış, kısa ve nükteli öykülerden seçilir. Bu öykülerdeki tümceler anlatanın konuşması, karakterlerin konuşmaları ve karışık konuşmalar olmak üzere üçe ayrılır. Son derece ayrıntılı bu araştırma birçok kişinin başvurabileceği bir yapıya dönüştürülmediğinden dolayı, Türkçenin tonlama dizgesinin öğrenilmesini zorlaştırmaktadır.

N. Selen (1973) ise, biri roman, diğeri haber türünde iki ayrı metinde, Türkçe’deki tonlama biçimlerinin anlamsal açıdan dilde bir işlev üstlenip üstlenmediğini araştırır. Yapıtının tamamında, Almanca ve Türkçeyi sesbilim ve tonlama açısından özellikle birbirlerinden ayrıldıkları durumlarda karşılaştırmaya özen gösterir. Bu araştırmacı oldukça ayrıntılara girer, ama farklı tonlama biçimleri için herhangi bir düzey belirlemeye yönelmez. Aynı şekilde İ. Ergenç’de (1989:54), birçok dilde bulunan üçlü tonlamasal ölçütten hareketle, Türkçedeki tonlamaları biten tonlama, süren tonlama ve soru tonlaması olarak üç küme altında toplar, bunları çok sayıda örneklerle inceler.

N. Nacar Logie (1996) ise doktora tezinde sözcesel yapı, sözdizimsel yapı ve tonlama arasında bir ilişki olduğu görüşünden hareketle, Fransızca ve Türkçedeki sözcesel ve tonlamasal yapıları karşılaştırmaya amaçlar. Bütüncesini tonlama açısından incelerken dörtlü bir düzey kullanır. Türkçedeki karmaşık sözcenin farklı bölümlerinin tonlama açısından kendi aralarında belli bir aşamalar düzenine göre parçalanıp düzenlendiğini ve parçalanmış bir sözcede de

dört önemli bölüm olduğunu ortaya koyar: kipsel ve sözcüsel imler çerçevesi, temasal çerçeve, yorumsal çerçeve ve son yorumsal çerçeve.

Ö. Demircan ise (1980-81) Türkçedeki tonlama değişimlerini yapı açısından *yalın* ya da *bileşik*, süre açısından *kısa* ya da *uzun*; değişim biçimi açısından ise *düşen*, *çıkan* ya da *düz* olarak betimleyerek, birbirini dışlayan tonlama değişimlerini on iki kümede sınıflandırır.

Genel olarak bakıldığında, bu araştırmaların tamamında, daha ziyade dildeki ya da söylemdeki tonlamaları belirlemeye ve Türkçenin tonlama dizgesini diğer dillerle karşılaştırmaya odaklandıkları saptanabilir. Dolayısıyla da tonlamanın söylemdeki temel işlevlerine ve Türkçenin temel tonlama tiplerinin öğretimsel açıdan sınıflandırılmasına ve betimlenmesine yönelik olmadıkları söylenebilir.

Bu araştırmada ise amaç, yukarıda belirtilen nedenler göz önünde bulundurularak, bu dilin temel tonlama biçimlerinin neler olabileceğini ve söylemde anlam oluşumunu nasıl etkilediğini öğretimsel açıdan inceleyerek, temel tonlama tiplerinin işlevlerinin betimlenmesine ve öğretimine katkıda bulunmaktır.

2. TONLAMAMANIN SÖYLEMDEKİ TEMEL İŞLEVLERİ

Tonlama dizgesini incelemek için, tonlamanın bir betimlemesini yapmak, görevlerini belirtmek gereksinimi vardır. R. Galisson ve D. Coste'a (1976:294) göre « tonlama, sözcenin sözdizimsel birimlere ayrılmasına, vericinin duygularını ve tutumunu ortaya koymasına yarar. Birçok durumda da, eğer alıcı tonlama yoluyla iletilmek istenen bilgiyi anlayamayacak durumdaysa, konuşma sırasında sözcü doğru olarak anlaşılabilir ». Dolayısıyla da dilsel iletişim tam olarak gerçekleşmeyebilir. Zira bağımsız bir anlamlama eksenini doğuştan hemen sonra gelişmeye başlayan tonlama duyarlığı, örneğin ikinci dili konuşanlarca tam kullanılmayınca, anlaşmanın %40 kayıpla gerçekleşebildiği ortaya çıkmıştır (Nash, 1973:32). Bu bağlamda, tonlama söylemde birçok işlevler üstlenebilir, bunların en önemlileri şunlardır:

◆ Tonlama, sözcüleme eylemi sırasında, sözdizimsel düzenlemeyi güçlendirebilir, hatta sözdizimin yerini bile alabilir (Léon, 1992:129) Örneğin: Tiyatroya gidiyorsanız, ben de. (Eğer tiyatroya gidiyorsanız, ben de geliyorum). Görüldüğü gibi bu tümcede “eğer” anlamı tonlamayla verilir.

◆ Tonlamanın «temel görevi, konuşma anında alıcıya, söz zincirini söylem parçaları biçiminde eklemleyen duyulabilir belirtkeler iletmekten ibarettir» (Schneider, 1981:87). Bu da sözcenin anlambilim ve sözdizim açısından yorumlanmasına olanak sağlar:

Adamakıllı ↑ dövdü ↓. Adam↑ akıllı dövdü ↓.

Aslında birçok dilbilimci, sözcenin sonunda ses tellerinin sıklığının çıkıcı yada inici hareketlerinden dolayı ayırıcı bir özelliğe sahip olduğu konusunda uzlaşırlar. Ne var ki sesbilim alanında sesbirimlerin ayırıcı özelliğini ortaya koymak bürünbilimdeki tonlamabirimlerden daha kolaydır. Zira, dünyada bilinen birçok dilin sesbirimlerinin listesi ortaya konur. Oysa, farklı düzeylerin ve işlevlerin aynı dizide gerçekleşmesi bürünbilim alanında böyle bir sınıflandırma yapmayı oldukça zorlaştırır. Bu durumu göz önünde bulunduran A. Martinet gibi bazı dilbilimciler, tonlamabirimlerin sesbirimler gibi çözümlenemeyeceğini ileri sürerek bürünbilimi, sesbilim ve sesbilgisi incelemelerinin dışında tutarlar. Buna karşın, G. Faure'a göre (1970a:46) «Bir sözcenin bürünbilimsel yapısı, sesbirimbilimsel dizge kadar kesin ve ekonomik bir dizgeye benzer.» G. Faure'un kanıtlaması şunlara dayanır: Ezgisel dizi, sesbirimbilimsel dizi gibi birbirine karşıt olabilen ayrık birimlere parçalanabilir; bu ayrık birimlerin oluşumları, dağılım alanının sınırlarını belirleyen başlangıç noktalarına göre tanımlanabilir; bu birimlerin deştiştirimleri de söz zincirinde yeri tam olarak belirlenebilen bir kısımda önemli duruma gelir».

◆ Tonlama, sözdizim ve anlamla ilişkili olduğundan, söylemde anlam karışıklığını giderici bir görev üstlenebilir. Ayrıca, C. J. Darwin'e (1976:215) göre «tonlama, alıcının dikkatini söylemin potansiyel olarak bilgilendirici bazı bölümlerine yönlendirmeye, ayrıca bu söylemin üst düzeyde çözümlenmeye aday olan parçalara ayrılmasına yarayabilir » :

Anıl hocanın dün↑sabah yaptığı ders iyiydi↓ (bugün değil dün)

Anıl hocanın dün sabah yaptığı↑ ders iyiydi↓ (yaptığı kesin)

Anıl hocanın↑ dün sabah yaptığı ders iyiydi↓ (başkasının değil)

Anıl hocanın dün sabah↑ yaptığı ders iyiydi↓ (sabah, öğleden sonra değil)

Bu örnekte görüldüğü gibi, verici herhangi bir sözdizimsel değişiklik yapmaksızın, sadece tonlama doruğunun yerini değiştirmekle, alıcının dikkatini tümcenin herhangi bir ögesinin üzerine çekerek aynı sözcenin anlamına değişik anlamlar katabilir.

◆ Bunların dışında, tonlama duyuşal bir görev üstlenebilir. Örneğin, sözceme eylemi durumunda, alıcı «Ya! ↑» birimini yüksek bir tonlamayla seslendirirse «şaşıрма», daha yüksek tonlamayla «Ya ! ↑↑» (anlattığınız tam doğru değil), normal bir tonlamayla söylerse «Ya !↓» (evet veya doğru mu ?) anlamına gelebilir. Hint-Avrupa dillerinde de farklı tonlamayla bir sözceye değişik anlamlar katılabilir: Örneğin, Fransızcada “Ah !↑” ünlemine alıcı hafif yüksek-

len bir tonlamayla seslendirilirse, anlatılan konuya olan “ilgisini” ve “meraklılığını”, daha yüksek bir tonlamayla “Ah ! ↑↑” seslendirirse aynı konu karşısında duyduğu “şaşkınlığı” dile getirebilir. Aynı şekilde «Oui» (evet) sözcüğü de değişik tonlamalarla altı farklı anlam kazanabilir (Léon, 1992:34) :

Oui ↓	«C’est mon avis»	(Ben de sizin gibi düşünüyorum)
Oui ↓↓	«J’affirme cela»	(Bunu doğruluyorum)
Oui ↑	«Est-ce vrai ?»	(Doğru mu ?)
Oui ↓↑	«C’est possible, mais j’en doute»	(Olası, ama kuşkuluyorum)
Oui ↑↓	«C’est bien clair»	(Yeterince açık)
Oui ↑↑↓	«Sans doute, au premier abord; mais...»	(Şüphesiz, ilk bakışta, ama...)

Tonlamanın söylemde genel olarak oynayabileceği işlevleri inceledikten sonra, Türkçenin tonlama dizgesinin, bir başka deyişle bu dilde temel sayılabilecek tonlama tiplerinin incelenmesine geçilebilir.

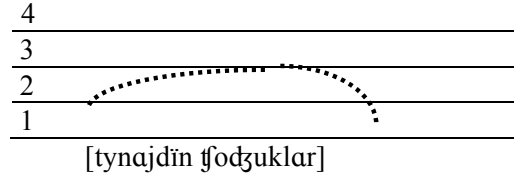
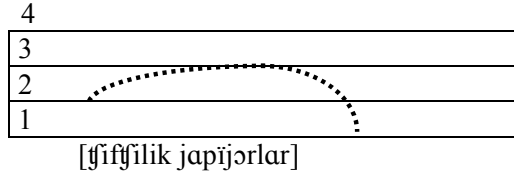
3. TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE TEMEL TONLAMA TÜRLERİ

Türkçenin tonlama dizgesini betimlemek için, günümüze kadar yapılan bazı çalışmalarda üzerinde uzlaşmaya varılan ortak bir yöntem olmadığı için araştırmacıların kendilerine özgü metod kullandıkları saptanır. Tonlama biçimleri sözcük üzerinde eğrilerle (Selen, 1973:30-63, Ergenç, 1989:55-66), her sözcüğün altına tonlama eğrisinin düzeyini gösteren rakamlarla (Koç, 1990:546-552), müzikteki notalarla (Nash, 1973:138-149), herhangi bir sözcüğü nitelemeksizin kullanılan biçimlerle (Ediskun, 1992:97) ya da tamamıyla çok özel imlerle (Banguoğlu, 1990:125) gösterildiği görülür. Ancak, son zamanlarda Avrupa’da (özellikle Fransa) Türkçeye ilgili yapılan çalışmalarda ise (N. Nacar Logie 1996, Pola Aydın 1997, M. Sarıca 1997, N. Sarıca 1995, ve A. Uras 1997) dilbilimcilerin tamamına yakını dörtlü düzeyi kullanır. İlk olarak Kenneth Pike’in (1945) geliştirdiği, birçok dile uygulanabilecek bu dörtlü düzey, G. Faures (1970b) ve P. Léon (1964) tarafından Fransızca’ya uygulanır. Böylece bu dilin tonlama dizgesinin öğretimindeki bazı zorlukların kalkmasına katkıda bulunduğu söylenebilir. Bu yöntemde, tonlama düzeylerini gösteren dört basamaklı bir çizelge söz konusudur: 2.basamak konuşucunun ses düzeyine göre seçilir, yani bu basamak ses tellerinin titreşiminin normal yüksekliğine karşılık gelen bir düzeydir, aynı zamanda diğer basamaklarda bu basamaktan hareketle oluşturulur. 1.(en düşük düzey) ve 3.basamak 2.basamağa göre belirlenir; 4.basamak ise ses tellerinin titreşiminin en yükseğe çıktığı düzeydir. Bu araştırma

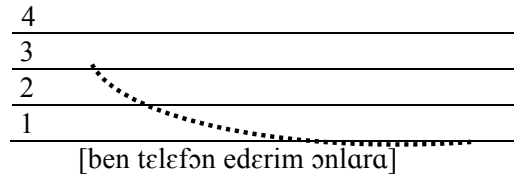
kapsamında, yukarıda değinilen, İngilizce, Fransızca, vb. gibi dillere uygulanan bir modelden hareketle, Türkçenin temel tonlama biçimleri öğretimsel ve işlevsel açıdan ele alınacak. Buna göre Türkiye Türkçesinde altı tür temel tonlama tipi belirlenebilir: Düz tümcede tonlama, Soru tümcesinde tonlama, Emir tümcesinde tonlama, Ünlem tümcesinde tonlama, İçerme tümcesinde tonlama ve Sıralama tümcesinde tonlama.

3.1. Düz tümcede tonlama

Genellikle tonlama eğrisi 2.basamakta başlar, 3'e kadar çıkar ve 1.basamakta sona erer. N. Selen'e (1973:31) göre bu tür tümcelerde tonlama «orta-yüksek-alçak tonlama tipinde değişkenlikler olabilir. Vericinin o andaki ruhsal durumu, bildirinin niteliği, iletişimin devam ettiği andaki koşullar bunda etken olup, değişkenlikleri sonsuz sayıya çıkarılabilir. Ancak dil bünyesinin içerdiği bu tonlama temelde aynı kalır». Genellikle birkaç heceli tümcelerde, hatta daha uzunlarında bile tonlama eğrisi aşağı doğru yönelişle sona erer.

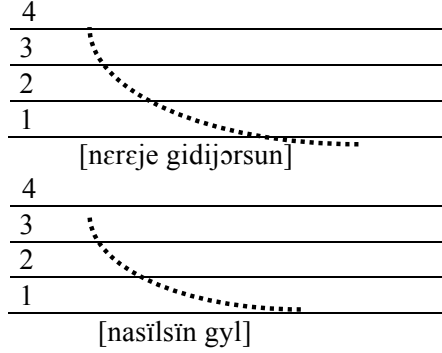
İletişim sırasında, verici, önemli gördüğü bir öğeyi ön plana çıkararak alıcının dikkatini ezgisel sıklığın (fréquence mélodique) yardımıyla bu öğe üzerine yönlendirmek isterse, tonlama eğrisinin 3.düzyeyden başlayıp 1. düzeye kadar indiği görülür:

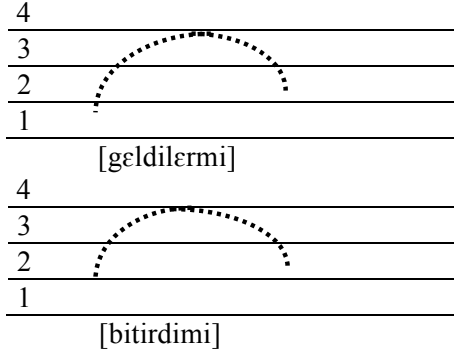
3.2. Soru tñmcesinde tonlama

İki tür soru tñmcesinden söz edilebilir :

3.2.1. İlk olarak kim [kim], nasıl [nasıl], nereye [nereje] gibi soru adlarıyla oluşturulmuş soru tñmceleri. Bu tñmcelerde tonlama eğrisi, 4.basamakta başlayıp alt basamaklara doğru düzenli bir iniş gösterir. Ölçünlü Türkçede bu tür adlarla kurulmuş tñmcelerde tonlama eğrisi 4/3/2/1 basamaklarını izler :

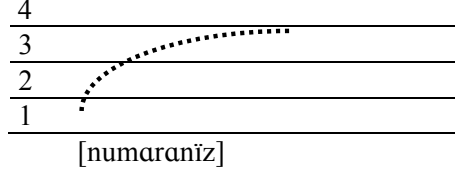

3.2.2. İkinci olarak, aynı şekilde tonlamanın değişimiyle değil de, mi [mi], mı [mı], mu [mu], mü [mü] gibi soru biçimbirimleriyle yapılmış soru tñmceleri söz konusudur :

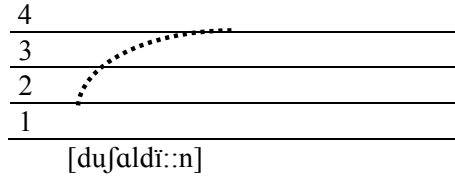
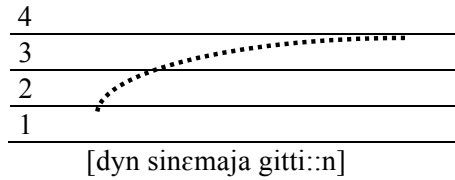

Bu örneklerde görüldüğü gibi, tonlama eğrisi sırasıyla 2/3/4/2 basamaklarını izlemekte ve geçmiş zaman biçimbirimi olan (-di) üzerinde doruk noktasına çıktığı görülmektedir. Bir başka deyişle, (-di) bu sözcelerin tonlama doruğunu oluşturmaktadır. Zira [mi] biçimbirimi tonlamasal doruğu üzerine almaz, genellikle bundan önceki seslem üzerinde tonlama doruğu oluşur. Yukarıda söz edilen iki tip soru tñmcesi (soru ilgeci ve soru biçimbirimiyle) dışında, sadece

tonlama yardımıyla, örneğin Fransızca, Arapça ve Farsça'da olduğu gibi, gerçekleştirilen üçüncü bir soru tümcesinden söz edilebilir :

Bu tür tümcelerde, tonlamanın genellikle 2.basamaktan başlayıp düzenli olarak 4.basamağa kadar yükseldiği ve tümcenin en son ünlüsünün Kuzey Kıbrıs Türkçesindeki gibi uzatılmadığı saptanır. Ama, genel olarak Türkiye Türkçesinde soru tümcesi yapmak için bu tür tonlamaya sıkça başvurulmadığını, kullanım alanının oldukça sınırlı olduğunu (örneğin bazı formların doldurulmasında) belirtmek yerinde olur. Buna karşın, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde konuşulan Türkçede soru tümcesi, soru biçimbirimleri kullanılmadan genellikle tonlama yardımıyla ve en son ünlünün uzatılmasıyla gerçekleştirilir. Bu durumda tonlama eğrisi 2.düzyeyden başlayıp 4.düzyeye kadar çıkar:

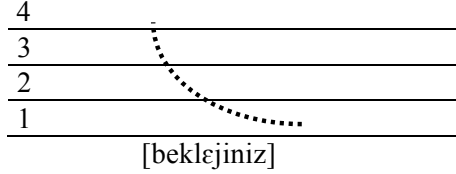
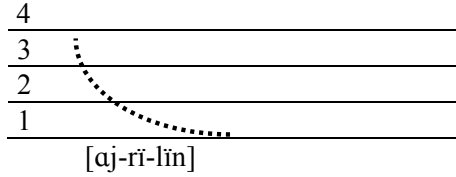

Bu örneklerde de görüldüğü gibi, soru tümcesi yapmak için yükselen bir

tonlama ve en son ünlünün uzatılması kaçınılmaz olur. Fakat Türkiye Türkçesinde soru tümcelerinde bu tür bir tonlamanın zorunlu olmadığı görülür. Kıbrıs Türkçesinde sıkça kullanılan soru yapma şekli, Fransızcada sadece tonlama yardımıyla yapılan soru tümcelerinin tonlama biçimiyle büyük benzerlik gösterir, ama bu dilde tümcenin son ünlüsünün uzatılmadığı saptanır. Türkiye Türkçesinde ise soru tümcesi Japonca'da olduğu gibi, çoğunlukla biçimbirimsel bir öğeye başvuruyla oluşturulur. Dolayısıyla, Türkçede soru biçimbirimleriyle oluşturulan tümcelerde tonlama yansız duruma gelebilir, başka bir deyişle bu tonlamanın anlam ayırıcı özelliği yoktur denilebilir.

3.3. Emir tümcesinde tonlama

Emir tümcesi, vericinin iradesinin alıcı özne üzerine yansımalarını dile getirir. Bu tümcelerde, tonlama eğrisi 4.düzeyden başlayıp 1.düzeeye kadar iner. Bir başka deyişle, tonlama eğrisi sözcenin birinci sesleminde doruk noktasında iken, son sesleminde iyice düşüş gösterir:

Bu tür tümcelerde tonlama eğrisi 4/3/2/1 basamaklarını izler.

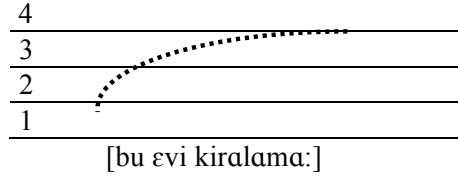
3.4. Ünlem tümcesinde tonlama

Bu tonlamanın duyusal bir görevi vardır, vericinin duygularını ve tepkilerini dile getirmesine olanak sağlar. Bu tür tümcelerde tonlama eğrisi 4. basamağa çıktıktan sonra 3. basamağa doğru düzenli bir iniş durumundadır. Tonlama yardımıyla belirlemenin dışında, ünlem tümcesi, sözcenin sonunda ya da başında yer alabilen «ya», «yahu» gibi konuşma dilinde sıkça kullanılan sözdizimsel öğelere başvuruyla da oluşturulabilir.

3.5. İçerme tümcesinde tonlama

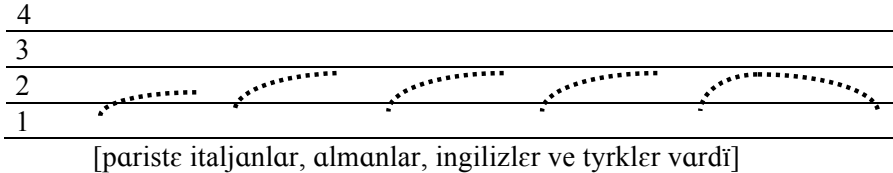
Verici, herhangi bir düşüncüyü sözlü olarak dile getirme yerine salık vermek için bu tonlama türüne başvurabilir. Gerek halk arasındaki konuşmalarda, gerekse kültür düzeyi yüksek çevrelerde, bu tonlama türünün sıkça kullanıldığı saptanabilir. Tonlama eğrisi 2.düzeyden başlayıp 4.düzyeye kadar yükselir :

Bu tümcede, verici alıcıya tonlama yoluyla tümcenin alışılmamış anlamı dışında bir şeyler iletmek, başka bir deyişle bu tümceye yananamlar katmak ister. Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir: “Bu evin kirası senin bütçeni aşar”, “Güç durumda kalırsın”; “Komşun olacak kişiler sana göre insanlar değil”; “Bu evin sahibiyle anlaşamazsın”; “Ev güzel, ama depreme dayanıklı değil”, vb. gibi tümceler yukarıdaki tümcenin arkasına eklenebilir. Bu tümceler bildirilişimin gerçekleştiği andaki koşullara, vericinin ruh haline, düşüncelerine, sözcemele eyleminin akışına göre değişebilir.

3.6. Sıralama tümcesinde tonlama

Bu tür tümcelerde, ilk sayılan sözceden başlayarak en son sözceden bir önekine kadar tonlama eğrisi sürekli olarak 3.basamağa kadar çıkar, son sözcede ise 2.basamağa iner :

Bu örnekte, her bir tonlama ögesinde eğrinin 2.basamaktan 3.basamağa çıktığı, son tonlama ögesinde ise düşme eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Tonlama eğrisindeki bu düşme, sözcemele eyleminin sona erdiği anlamına gelir.

4. SONUÇ

Bu araştırma çerçevesinde, tonlamanın söylemde üstlenebileceği işlevler incelendikten sonra, Türkçenin tonlama dizgesinin genel çizgileriyle ortaya konulabilmesi için altı değişik tonlama tümcesi (düz, soru, emir, ünlem, içerme, sıralama tümceleri) saptandı. Bu tümcelerde tonlama eğrisinin iniş çıkışlarının nasıl olduğu, söylemde dilbilgisel ve sözcemele işlevlerinin neler olabileceği, bir başka deyişle sözcenin anlamına yan anlamlar katıp katmadığı, sözcemele eylemi sırasında sözcüklerin yerini değiştirmeksizin, ne gibi anlamsal değişikliklere yol açabileceği, genel olarak tonlama dizgesinin nasıl işlediği araştırıldı.

Soru adlarıyla oluşturulan tümcelerde ve emir tümcelerinde tonlama eğrisinin en üst basamaktan en alt basamağa kadar indiği; buna karşın ünlem ve içerme tümcelerinde 4.basamağa kadar yükseldiği; sıralama tümcelerinde ise, tonlama eğrisinin her sözcemele 2.düzeyle 3.düzeyle kadar çıktığı, en son sözcemelede ise 2.basamağa indiği görülür.

Birçok dilde olduğu gibi, Türkçenin tonlama yapısı da duraklara, sıklık değişmelerine, yeğinlik ve seslem süresine göre düzenlenir. Bu dildeki tonlamanın görevi, sadece söz zincirini düzenlemek değildir, aynı zamanda alıcının dile getirdiği ya da salık verdiği düşüncelere göre, vericinin tutumundaki her türlü değişikliği de gösterir. Ama genel olarak, Türkçede tonlama, sözcenin başlangıç ve bitişini gösterebilen güvenilir bir ölçüttür: Aşağı doğru inen tonlama eğrisi, sözcemele eyleminin tamamlandığını, çıkan tonlama eğrisi ise, sözcemele eyleminin sona ermediğini, iletişimin devam ettiğini ve kesilmemesi gerektiği anlamına gelir. Sözcemele eylemi sırasında, verici konuşma zincirinde kendisi için önemli olan bir ögeyi ön plana çıkarmak isterse, tonlama eğrisinin yükseldiği, eğer bu ögeyi önemsemiyorsa, tonlama eğrisinin aşağı basamaklara doğru indiği gözlemlenir. Tonlama sadece bu bilgileri vermez, aynı zamanda konuşucu öznenin ruh hali ve duyguları üzerine, hangi bölgeye ve ne tür bir sosyal gruba ait olduğu konusunda da bilgilendirici olabilir. Örneğin, P. Guiraud (1965:115-116) Fransızca üzerine yapmış olduğu incelemelerde, Paris'te üç tür tonlama tipinin olduğunu ortaya koyar: Züppelerin, yüksek sosyeteyle düşüp kalkanların ve serserilerin tümcelerindeki tonlama biçimlerinin birbirinden ayrıldığını gözlemler. Bu çalışmada ise, ölçünlü Türkçedeki tonlama biçimlerinin işlevleri araştırma konusu yapıldı. Ama Türkçe-

deki tonlama dizgesinin de bölgelere ve çeşitli sosyal gruplara göre değişiklik göstereceği yadsınmaz.

Sonuç olarak, sözlü iletinin tam olarak anlaşılması ve etkili olabilmesi sadece sözdizimsel öğelerin doğru kullanılmasıyla doğru orantılı değil, aynı zamanda bürünbilimsel öğelerin yerinde kullanılmasıyla da çok yakından ilişkilidir. Dolayısıyla da bürünbilimin katılmadığı bir dilin öğretiminin hiçbir zaman tam bir öğretim olarak değerlendirilmemesi yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Aydiner, P. (1997) Les Démonsratifs du turc de Turquie dans la langue et dans le discours, *Turcica*, 29, Leuven, Peeters, 169-196.
- Banguoğlu, T. (1990) *Türkçenin grameri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Darwin, C. J. (1976) The Perception of speech, Carterette, E. C., Friedman, MP. (yay. haz.), *Handbook of perception, vol. VII, Language and Speech*, New York, San Francisco, London, Academic Press.
- Delattre, P. (1969) L'Intonation par les oppositions, *Le Français dans le monde*, 64, 6-13.
- Demircan, Ö. (1980-81) *Türkçe ezgilemeye giriş*, Ankara, TDAY, 66-79.
- Ediskun, H. (1992) *Türk dilbilgisi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Ergenç, I. (1990) Konuşma dilinde sözdizimiyle bürün olgularının ilişkisi üzerine, Bilkent Üniversitesi, *Dilbilim sempozyumu bildirileri*, 17-18 mayıs, 157-165.
- Ergenç, I. (1989) *Türkiye Türkçesinin görevsel sesbilimi. Sesbirimlere genel bir bakış*, Ankara.
- Faure, G. (1970a) *La Description phonologique des systèmes prosodiques*, La Haye, Mouton.
- Faure, G. (1970b) Contribution à l'étude du statut phonologique des structures prosodématiques, *Studia phonetica* 3, 94-108.
- Galisson, R., Coste, D. (1976) *Dictionnaire de didactique des langues*, Paris, Hachette.
- Göknel, Y. (1974) *Modern Türkçe dilbilgisi*, İzmir.
- Guiraud, P. (1965) *Le Français populaire*, Paris, Puf.
- Hagège, C. (1978) Intonation, fonctions syntaxiques, chaîne-système et universaux des langues, *Bulletin de la société linguistique de Paris*, 73/1, 1-48.

- Koç, N. (1990) *Yeni dilgîlîsî*, İstanbul, İnkılâp Kitabevi.
- Léon, P. (1992) *Phonétisme et prononciation du français*, Paris, Nathan,
- Léon, P., Léon, M. (1964) *Introduction à la phonétique corrective*, Paris, Hachette.
- Nash, R. (1973) *Turkish intonation an instrumental study*, The Hague.
- Nacar Logie, N. (1996) *Etude comparative de la structure intonative et énonciative en turc et en français*, M. Annick Morel yönetiminde basılmamış doktora tezi, Université de Paris III.
- Pike, K. (1945) *The Intonation of american english*, Ann Arbor, University of Michigan.
- Sarıca, M. (1997) Etude intonative de l'interrogation en turc de Turquie, *Turcica*, 29. Peeters, Leuven, 316-335.
- Sarıca N. (1995) *L'Acquisition du langage et l'intonation chez l'enfant*, M.-A. Morel ve L. Danon Boileau yönetiminde basılmamış mastır tezi.
- Schneider, A. (1981) *Intonation, accentuation et rythme : nature fonction et incidences sur l'apprentissage d'une langue étrangère*, Hamburg, Helmut Buske Verlag.
- Selen, N. (1973) *Entonasyon analizleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, 231, Ankara.
- Sığırcı İ. (2009) Fransızcada Söyleyiş Yöntemleri, 2. Baskı, Seckin Yayınevi, Ankara.
- Sığırcı İ. (2010) « Türkçenin Söyleyişinin Yabancılara Öğretimi? III. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı 1-3 Temmuz, **Dokuz Eylül Üniversitesi, Dil Eğitimi Araştırma Uygulama Merkezi**, İzmir.
- Sığırcı İ. (2002-2003) « Fransızca ve Türkçedeki Ünlülerin İşlevsel Açıdan Karşılaştırılması », *Dilbilim ve Uygulamaları*, 50.yıl özel sayısı, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi İngiliz Dilbilimi Bölümü Dergisi, (138-150).
- Uras, A. (1997) Les Marques morphologiques du nom et du verbe en turc contemporain, *Turcica* 29, Peeters, Leuven, 357-375.
- Vardar, B. (1998) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Abc Kitabevi, İstanbul.